

מה בין השוואות מטפוריות/לא מטפוריות לכין השוואות סימטריות/אסימטריות?

ישעיהו שן

תקופה: אסימטריה ומטפוריות

מאמר זה עוסק בשאלת הסימטריה והאסימטריה בהשוואות מטפוריות ולא מטפוריות.* השוואה לשונית מטפורית היא מבנה לשוני המשווה בין שני מרכיבים שכל אחד מהם שייר לחוסם שונה לחלוטין. כך למשל "האינתיפדה היא כמו פצצת זמן" היא השוואה בין מצב פוליטי-חברתי, שהוא תחום מושגי אחד, למושג 'פצצת זמן'. ששייר לתחום מושגי שונה לחלוטין. כאמור, המבנה הבסיסי של כל השוואה (מטפורית ולא מטפורית כאחת) הוא המבנה "א הוא כמו ב". בהינתן מבנה זה עולה השאלה שתהיה השאלה המרכזית במאמר זה: האם מבנה השוואה זה הוא סימטרי או אסימטרי? במלים אחרות, האם היפוך סדר המרכיבים (דחינו, "כ הוא כמו א" במקום "א הוא כמו ב") יגרום לפירוש שונה של ההשוואה, או להעדפה של סדר אחד על פני רעהו, או להכרל אחר בתהליך הכנתה או לא? אם התשובה לשאלה זו תהיה חיובית הרי שההשוואה שלפנינו היא השוואה אסימטרית, ואם אין הכרל כלשהו בין שני הסדרים הרי שההשוואה היא סימטרית. מובן ששאלה זו יכולה להישאל בנוגע לכל סוגי ההשוואות, מטפוריות ולא מטפוריות כאחת.

במשך שנות המחקר הרבות במטפורה, שאלה זו נידונה (אם נידונה) באופן בלתי-תלוי בשאלת המטפוריות של ההשוואה: במכב ראשון אין לנו שום סיבה מיוחדת להאמין שהשוואות מטפוריות דווקא הן מועמדות טובות יותר להיות מטפוריות סימטריות או אסימטריות וכי זוהי התכונה שמייחדת אותן מהשוואות לא מטפוריות. והנה בשנים האחרונות מתפתח זרם במחקר הפסיכולוגי של המטפורה שטוען שההבחנה סימטרי/אסימטרי נמצאת בקורלציה להבחנה מטפורי/לא מטפורי. אנדרו ארטוני (1979: 1985), שהוא אביה של העמדה המזווגת את ההבחנה סימטרי/אסימטרי עם ההבחנה מטפורי/לא מטפורי, וכך מציע פיתוח של מחקר

* המונח 'השוואה מטפורית' חופף למה שמקובל לכוון 'דימוי' (simile). הסיבה לשימוש במונח זה נובעת מן הרצון להבחין בין השוואות מטפוריות לאנליות, דבר שאינו מתאפשר על-ידי השימוש במונח 'דימוי'. דימויי בשימושי הרגיל נתפס ככולל הן מה שימונה כאן 'השוואה מטפורית' והן 'השוואה אנלית'.

נמכרין בטבלה וא. שבה מוצגים שלושה סוגי השוואות: ליטרליות, אנומליות ומטפוריות. נדגים את טיעוניו של אורטוני בדבר המבנה המייחד את ההשוואה המטפורית ביחס להשוואות הלא מטפוריות (אנומליות וליטרליות כאחת).

סוג	השוואה	השוואה	בסיס	בלטות התמונה
ליטרליות	"סיגריה היא כמו מקטרת"	הדמיון	המשותפת ביא רוב	
אנומליות	"סיגריה היא כמו כסא"	אובייקט פסיקלי(?)	גבוה-גמור	
מטפוריות	"סיגריה היא כמו פצצת זמן"	ניק לא מיידי	גמור-גמור	

טבלה וא: הכתה בין השוואות מטפוריות ללא מטפוריות על-פי בולטות התמונה המשותפת

נחתל בהשוואה הליטרלית "סיגריות הן כמו מקטרות". במקרה זה התכונה המשותפת היא 'היותם כלי עישון'. תכונה זו היא תכונה בולטת הן של סיגריות והן של מקטרות. אם נמכרין כעת בהשוואה האנומלית "סיגריות הן כמו כסאות", הרי שגם אם נצליח למצוא תכונה משותפת לשניהם (נאמר, שניהם הם אובייקטים פסיקליים) זוהי תכונה נמוכה של שני אברי ההשוואה, כלומר של סיגריות ושל כסאות. כלומר, בשתי ההשוואות הלא מטפוריות, אנו מוצאים שוויון בדרגת בולטותה של התכונה המשותפת. לעומת זאת, ההשוואה המטפורית מאופיינת באי-שוויון כפוי. אם נמכרין למשל בהשוואה מטפורית כמו "סיגריות הן כמו פצצות זמן", הרי שמה שנוראה כניסוח סביר של התכונה המשותפת, דהיינו 'ארימת נזק לטווח ארוך', היא תכונה גבוהה יחסית כבולטותה ביחס לאבר כ של המטפורית, דהיינו ביחס לפצצות זמן (למעשה מייצגת את הפונקציה שלהן). אולם היא תכונה נמוכה במקרה של אבר א. זוהי הנחה המאושרת במדקים פסיכולוגיים שבהם הציג אורטוני שורה של השוואות כפוי נבדקים. נדגים בקיצור את המבדקים שערך אורטוני באמצעות שתי השוואות, השוואה ליטרלית – "סיגריות הן כמו מקטרות" והשוואה מטפורית – "סיגריות הן כמו פצצות זמן". תחילה התבקשו הנבדקים לקבוע האם אלו הן השוואות מטפוריות או לא מטפוריות. השוואות כמו "סיגריות הן כמו פצצות זמן" זוהי בהשוואות מטפוריות, והשוואות כמו "סיגריות הן כמו מקטרות" זוהי בהשוואות ליטרליות. לאחר מכן קבעו הנבדקים במסגרת נפרד את התכונה המשותפת לשני אברי ההשוואה. למשל, בהשוואה המטפורית "סיגריות הן כמו פצצות זמן" התמונה המשותפת הברורה ביותר זוהתה כגרימת נזק רב שאינו נראה במבט ראשון, ואילו בהשוואה הליטרלית "סיגריות הן כמו מקטרות" התכונה המשותפת זוהתה ככלי עישון.

המפורסם של טברסקי (1977)¹ בדבר האימטריות של משפטי דומות בכלל, טוען כי קיימת קורלציה בין ההבחנות: הטענה היא שהשוואות מטפוריות מגלות אסימטריה חזקה יותר מהשוואות לא מטפוריות. מטרה המוכיחה במאמר זה היא לדון בתזאוריה של אורטוני שהיא תזאוריה מוצפנת ומרכיבי ביותר כפסיכולוגיה הקוגניטיבית, ולהציע ניתוח אלטרנטיבי לניתוח זה.

(1) מטפורות ואסימטריות: הטיעון של אורטוני

הנחה 1: מטפורות מבוססות על מבנה של גמור-גבוה, ואילו השוואות לא מטפוריות מבוססות על מבנה של גבוה-גמור (ליטרלים) וגמור-גמור (אנומלים).

הבחנתו של אורטוני בין השוואות מטפוריות ללא מטפוריות כמנוחה הימטרית והאסימטרית, נשענת על טענתו בעניין מאפייני המבנה הסמנטי של מטפורות בניגוד להשוואות לא מטפוריות.

נקודת המוצא של אורטוני היא הבחנתו בין שלושה סוגי השוואות: מטפוריות, ליטרליות ואנומליות. אפשר לתאר את ההבדל ביניהם באמצעות ההבחנות בדרגת בולטותה של התכונה המשותפת לשני אברי ההשוואה ביחס לכל אחד מן האברים. לפני הצגת עמדתו של אורטוני ואומר כי המושג 'בולטות' של תכונה הוא מושג מורכב שאין בוונותו לפתח את הדיון בו במסגרת זו. בשלב זה יוגדר המושג באופן אופרטיבי (כפי שנועשה הדבר על-ידי אורטוני עצמו), דהיינו בולטותה של תכונה במסגרת מושג נתון תוגדר כערך כלשהו המשקף את שיפוטיהם של נבדקים בנוגע למטלות כמו מבדק השירך הקטגוריאלי. על-פי מבדק זה (שבאמור אינו משקף את הממד היחיד לבולטותה של תכונה) תכונה תוגדר כבעלת דרגה גבוהה של בולטות ביחס למושג נתון, אם כאשר אנו מציגים אותה כשם של קטגוריה ושואלים האם אבר זה נמנה על שורת האברים הבולטים ביותר בקטגוריה, החשובה המקבלת היא חיוכית. כך למשל התכונה 'ארץ קומוניסטית' היא תכונה בולטת של המושג 'ברית המועצות', שכן 'ברית המועצות' מקבלת ערך גבוה ביותר בסולם הפורטרופיטיות של הקטגוריה 'ארצות קומוניסטיות'.

1 לאורך המאמר הנוכחי יידגו עניינים שונים שמחקר המפורסם של טברסקי ולוונטי להם. עם זאת לא אדון במאמר הנוכחי באופן מפורט בעמדתו של טברסקי, ואת משיגי סיבות: (1) מטרת המרכיב של המאמר הנוכחי היא להציג ניתוח בקורות של עמדתו של אורטוני; (2) חלק ניכר מן הנקודות הולנתיות להשוואה בין הניתוח שיוצג כאן לבין עמדתו של טברסקי נידונו למעשה במאמרו של אורטוני. בחלק מנקודות אלה החבתי במקום אחר (ש).

קלה להכנה (ולכן המכנה של נמוך – גבורה היא קל להכנה). ואם אין תכונה כזו (למשל במכנה של גבורה – נמוך, או במכנה של נמוך – גבורה) הרי שההשוואה היא קשה להכנה. כפי שאמנתי, כאשר אחד מן הסדרים קל יחסית להכנה והשני לא, נוצרת אסימטריה, ואילו כאשר שני הסדרים הם קשים או קלים באותה מידה להכנה אין לנו סיבה להעריך את האחד על פני השני ומשום כך נוצרת סימטריה. עובדה זו משתקפת בכירור בטבלה 1 ב החוות על כל הדוגמאות שהופיעו בטבלה 1א. בתוספת הטור השמאלי שמצביע על הסימטריה או האסימטריה של כל אחד משני הסדרים של ההשוואה.

סוג ההשוואה	השוואה	בסיס הדמיון	בולטות / סימטריה/ אסימטריה
ליטרלית	"סיגריה היא כמו מקרחת"	כלי עישון	גב-גב סימטריה
	"מקרחת היא כמו סיגריה"	כלי עישון	גב-גב סימטריה
אנומלית	"סיגריה היא כמו פסא"	אובייקט פסיקולי (?)	גב-גב סימטריה
	"פסא הוא כמו סיגריה"	אובייקט פסיקולי (?)	גב-גב סימטריה
מטפורית	"סיגריה היא כמו פסא זמן לא מיידי"	זמן לא מיידי	גב-גב אסימטריה
	"פסא זמן היא כמו סיגריה" זמן לא מיידי (?)	זמן לא מיידי (?)	גב-גב אסימטריה
	השני קשה לעיבוד	השני קשה לעיבוד	

טבלה 1ב: הכתנה בין השוואות מטפוריות ללא מטפוריות: בולטות ו(א)סימטריה

מסקנה: השוואות מטפוריות הן אסימטריות והשוואות לא מטפוריות הן סימטריות.

משתי הנחות אלה נגזרות מסקנתו החשובה של אורטוני הנוגעת להבדל שבין השוואות מטפוריות ללא מטפוריות, לפיה מטפורות נוטות לגלות אסימטריה חזקה יותר לעומת השוואות לא מטפוריות (אנומליות וליטרליות כאחת). נחזור ונדגיש שוב את האופן שבו אנו מגדירים סימטריה ואסימטריה הם יחס בין שני סגריה הפרוטנציאליים של כל השוואה. כלית, השוואה הוגדר כסימטרית או אסימטרית אם התכונה המשותפת שעולה על הדעת בשני הסדרים היא אותה תכונה ואם אין הבדל בקשי ההכנה של שני הסדרים, כלומר, אם שני הסדרים הם קלים לעיבוד או קשים לעיבוד ההכנה של שני הסדרים, ואם סדר אחד הוא קל יחסית להכנה והשני קשה ממנו כאופן יחסי הרי שההשוואה חוזרת כאסימטרית. נחבנו שוב בקיצור רב בדוגמאות המופיעות בטבלה 1א כדי להראות כיצד מאשש אורטוני את מסקנתו.

בעת הגיע השלב המכריע של הניסוי שבו התבקשו הנבדקים לציין את מידת בולטותה של התכונה המשותפת ביחס לכל אחד משני אברי ההשוואה, בנפרד. בהשוואה המטפורית "סיגריה הן כמו פצצות זמן", שבה היחה התכונה המשותפת גרימת נזק רב שאינו נראה כמכב ראשית, התבקשו הנבדקים לציין באיזו מידה מהווה תכונה זו תכונה בולטת של סיגריה; התשובה המקובלת במקרה זה הייתה, בדרך כלל, דוגמת בולטות נמוכה יחסית (פחות מ-2 כסולם של 1-4): לאחר מכן, ובנפרד, התבקשו הנבדקים לציין באיזו מידה מהווה התכונה גרימת נזק רב שאינו נראה כמכב ראשית תכונה בולטת של פצצות זמן, וכצפוי, התשובה הייתה שאכן זוהי תכונה בולטת ביותר של סיגריה. במקרה של ההשוואה הליטרלית "סיגריה הן כמו מקרחת", שתכונתן המשותפת היא היותם כלי עישון, נתבקשו הנבדקים לדרג בנפרד את מידת בולטותה של תכונה זאת ביחס לכל אחד משני אברי ההשוואה, סיגריה ומקרחת. כצפוי, זוהיחה תכונה זאת כתכונה בולטת ביותר הן ביחס לסיגריה והן ביחס למקרחת.

נסכם אפוא ונאמר שההנחה הראשונה של אורטוני היא שמשפחות מבוטסות על מבנה של חוסר איזון ואילו השוואות לא מטפוריות מבוטסות על מבנה של איזון; מבחינה בולטותה של התכונה המשותפת לשני האברים א רוב, הרי שהמשפחה מבוטסות על מבנה של "נמוך – גבוה" ואילו השוואות לא מטפוריות מבוטסות על מבנה של "גבוה – גבוה" (ליטרליות), או "נמוך – נמוך" (אנומליות).

הנחה 2: איזון וחוסר איזון הם קורלטיביים לסימטריה ולחוסר סימטריה, בהתאמה.

הנחה נוספת של אורטוני היא שבכל השוואה שבה קיים חוסר שוויון בולטותה של התכונה המשותפת ביחס לשני אברי ההשוואה, הרי שההשוואה תהיה אסימטרית, ואילו בכל מקום שבו יהיה שוויון כזה, תהיה ההשוואה סימטרית. הנחה זו נשענת על שיקול זה: בהשוואות שבהן ישאר כביס הדמיון אותו בסיס, הרי שבמקרה של איזון בבולטותה של התכונה המשותפת לשני אברי ההשוואה, א רוב, לא יתקיים שום הבדל כאשר הופכים את סדר הצגתם: במקום שבו התכונה היא גבוהה בשני האברים, כך ישאר המצב בשני הסדרים האפשריים, ובמקום שבו התכונה המקורי הוא נמוך – גבוה, הופוך הסדר יתן לנו השוואה בעלת מבנה של גבוה – נמוך (בהנחה שאותה תכונה נשמרת בשני המקרים), השוואה שכבר קשה יותר להכניה מן המכנה החפוף. מדוע כך הם פני הדברים? וכך, ההנחה היא שכאשר אנו מפננתים השוואה, בין מטפורית ובין לא מטפורית, אנו מנסים להחאים אחת מתכונותיו של האבר השני לראשון, אם האבר השני מכיל תכונה בולטת שיכולה להיות מיוחסת לאבר הראשון הרי שההשוואה היא

המתפתח ל-א ר"ב), אולם אני זדהה את הנחתו הראשונה, לפיה חוסר האיזון במטפורות הוא כולל יותר מאשר בהשוואות לא מטפוריות. אצביע תחילה על מספר דוגמאות נגד למסקנתו העיקרית של אורטוגי. דייניי אנסה להראות שהשוואות מטפוריות יכולות להיות סימטריות ואסימטריות כאחת, כשם שגם השוואות לא מטפוריות יכולות להיות סימטריות ואסימטריות כאחת. במקביל אראה שהסימטריה או האסימטריה אינה תלויה בשאלת המטפוריות או חוסר המטפוריות של הצורה. כפי שטען אורטוגי בהנחתו הראשונה, אלא במעמדה של התכונה המתפתח ל-א ר"ב כאבר ב.

סוג	השוואה	השוואות סימטריות	השוואות אסימטריות: חסר שבן מוצגים
לטרלית	גליות הן כמו מטיאונים	האברים קל לעבור מן הסדר ההפוך	השוואות אסימטריות: חסר שבן מוצגים
אנומלית	סיגריה הן כמו כסאות	פלגן היא כמו חסיה	האברים קל לעבור מן הסדר ההפוך
מטפורית	לילה הוא כמו פחם	גלילות שינה הן כמו הרצאות	פלגן היא כמו חסיה
		סיגריה הן כמו פצצות זמן	

טבלה 2: השוואות סימטריות ואסימטריות (דוגמאות-נגד לאורטוגי)

כיוון שאורטוגי כבר הראה שהשוואות מטפוריות מגלות אסימטריה ואילו השוואות לא מטפוריות מגלות סימטריה, כל שנותני לנו לעשות הוא להצביע על כך שישנן השוואות מטפוריות סימטריות, וכי ישנן השוואות לא מטפוריות שהן אסימטריות. נתבונן בטבלה 2 המציגה את הסוגים השונים של ההשוואות (מטפוריות ולא מטפוריות) הסימטריות והאסימטריות כאחת.

כדוגמה להשוואות ליטרליות אסימטריות נוכל להחבונן בדוגמה שבה מושווית פולין לרוסיה. כפי שעולה מההקדו של טבורסקי (1977) הרי שבמקרה זה קוראים מעדיפים כבורר סדר אחד על פני הסדר השני: "פולין היא כמו רוסיה" הוא סדר המועדף על פני "רוסיה היא כמו פולין". נשים לב, שההנחה השנייה של אורטוגי יכולה להסביר לנו את האסימטריה בהשוואה זאת, כיוון שבמקרה זה התכונה המתפתח לשני האברים, דייניי 'היותן' איננה קומוניסטינית, היא תכונה כוללת במיוחד במקרה של אחד האברים (רוסיה) ונמוכה יותר במקרה של האבר האחר – פולין. כיוון שקיים פער כבולטותה של התכונה המשותפת לשני האברים בהשוואה, הרי שעל-פי ההנחה השנייה של אורטוגי תיווצר כאן אסימטריה. אך השוואה זו אינה השוואה מטפורית אלא השוואה ליטרלית, והדו דבר העומד בניגוד להנחתו הראשונה של אורטוגי, ומשום כך זוהי דוגמת נגד לטיעונו.

כדוגמה לאסימטריה בהשוואות אנומליות מייצר השוואה מטפורית. כך למשל בהשוואה להתבונן בהשוואה אנומלית שתופיפה מייצר השוואה מטפורית. כך למשל בהשוואה

ה שרואה ליטרלית: "סיגריה היא כמו מקטרת" / "מקטרת היא כמו סיגריה". במקרה זה, כסיס הדמיון נשאר דוה (משמשות ככלי עישון), ושני הסדרים הם קלים ליעבוד, פחות או יותר במידה שווה, כלומר אין העדפה לטובה סדר זה או אחר. ההשוואה הזאת היא סימטרית. נשים לב שבמקרה זה מתקיימת ההנחה הראשונה שהתכונה המתפתח, דייניי 'משמשות ככלי עישון', היא תכונה כוללת הן ביחס לאבר א (מקטרת) והן ביחס לאבר ב (סיגריה).

ה שרואה מטפורית: "סיגריה הן כמו פצצות זמן" / "פצצות זמן הן כמו סיגריה". במקרה זה מובן שיש העדפה מובהקת לטובת הסדר הראשון לעומת השני: השני קשה יותר להבנה מן הראשון, במילים אחרות ההשוואה המטפורית היא אסימטרית. במקרה זה ישנן אורטוגי, הסיבה לחוסר הסימטריה בין שני הסדרים נובעת מכך שהתכונה המתפתח ('גרימת נזק בטווח ארוך') היא תכונה בעלת ערך כוללות גבוה בנוגע לפצצות זמן, אולם בעל כוללות נמוכה יחסית בנוגע לסיגריה. לפי אורטוגי, אנו מעדיפים את הסדר שבו התכונה המתפתח היא תכונה גבוהה של ב, ה שרואה אנומלית: "סיגריה הן כמו כסאות" / "כסאות הם כמו סיגריה". כאן שני הסדרים קשים ליעבוד במידה שווה, כלומר, על הקורא להשקיע מאמץ רב יחסית בהענקת פשר לשני הסדרים של ההשוואה: זוהי השוואה סימטרית. הטיעון העיקרי שמפתח אורטוגי הוא אפוא שהאסימטריה במטפורות כוללת יותר בהשוואות מטפוריות מאשר בהשוואות לא מטפוריות (ליטרליות ואנומליות כאחת), וכי הדבר נובע מחוסר האיזון מבנה המנטלי (נמוך-גבוה) של ההשוואה המטפורית לעומת ההשוואות הלא מטפוריות). כלומר, מה שמייחד את ההשוואה המטפורית הוא האסימטריה החזקה יותר שמתגלה במטפורה לעומת השוואות לא מטפוריות. אסימטריה זאת קשורה לאפיון הקודם של ההשוואה המטפורית, דייניי לאי-השוויון כבולטותה של המטפורה.

(2) התבנת בין השוואות סימטריות לאסימטריות מנתקת משאלת המטפוריות
א: מדוע טועה אורטוגי

טיעונו של אורטוגי התבסס על שתי הנחות ומסקנה. לטענתו הנחתו השנייה, דייניי הקשר בין (א) השוויון כבולטותה של התכונה המשותפת ל(א)סימטריה, היא הנחה תקפה, אולם הנחתו הראשונה אינה תקפה, ומשום כך המסקנה שהוא מגיע אליה אינה תקפה. עם זאת אנסה להראות כי ניתן לפתח את הנחתו השנייה באופן שיאפשר בניית תיאוריה של סימטריה ואסימטריה בהשוואות. כלומר, טענתי העיקרית היא שאני מסכים לקשר שמציע אורטוגי בין המבנה המנטלי לבין שאלת ה(א)סימטריה (דייניי לטענה שהאסימטריה נוצרת במקום שקיים חוסר איזון כבולטותה של התכונה

— האם התכונה המשותפת אינה זהה בשני הסדרים. צירוף שני קריטריונים אלה מאפשר לנו להבחין בין המקרים של סימטריה (יחסית) לאסימטריה (יחסית) באופן זה: השוואה מתחשב לסימטריה יחסית אם שני סדריה הם בעלי אותה דרגת קושי של הבנה (כלומר אם שניהם קשים או קלים להבנה באותה מידה פחות או יותר) ואם התכונה המשותפת נישאת זהה בשני סדרים אלה. מטפורה תיחשב לאסימטרית באופן יחסי אם אין היא עומדת כאחד משני התנאים שלעיל. כלומר ששני סדריה אינם בעלי דרגת קושי זהה של הבנה (כלומר שאחד מן הסדרים הוא קל יחסית להבנה ואילו השני אינו כזה) ו/או שהם מקבלים אינטרפרטציה שונה בכל אחד מן הסדרים.

על-פי שני קריטריונים אלה יוצא שהשוואה מטפורית כגון "הלילה הוא כמו פחם" היא השוואה סימטרית יחסית שכן שני סדריה הם קלים יחסית להבנה, והתכונה הראשונה העולה על הדעת כשותפת לשני אברי המטפורה (הצבע השחור) נשלפת בשני הסדרים שבהם יכולה המטפורה להיות מוצגת. לעומת זאת, שתי המטפורות להלן הן אסימטריות יחסית כיוון שאין הן עומדות כאחד משני הקריטריונים שלעיל. המקרה הראשון הוא של ההשוואה המטפורית "סיגוריות זמן הן כמו פצצות זמן". כפי שכבר הוסבר הרי שהסדר ההפוך של מטפורה זו ("פצצות זמן הן כמו סיגוריות") יוצר מטפורה קשה בהרבה להבנה מן המטפורה הראשונה, ולפיכך אינו עומד בקריטריון הראשון לסימטריה יחסית. הדוגמה השנייה המדגימה השוואה מטפורית שאינה עומדת בקריטריון השני לסימטריה יחסית היא "קצבים הם כמו מנתחים". במקרה זה התכונה המשותפת לשני האברים ("עובדים בעדינות וכדיקן רב") אינה זהה (למעשה היא הפוכה) לתכונה המשותפת לשני האברים במקרה של הסדר ההפוך ("מנתחים הם כמו קצבים"). שהיא "עובדים במסות וכחוסר דיוק".

נשים לב ששיקולים אלה בהגדרת ה(א)סימטריה היחסית של השוואה נתונה מצאים בהתאמה מלאה להגדרת ה(א)סימטריה המקובלת על אורטוני, שכאמור מניח כי מונח זה הוא יחסי ולא מוחלט. משום כך הדוגמה שציגתי — ההשוואה בין לילה ופחם — יכולה להיות דוגמת-נגד להצעתו של אורטוני.

נציין עוד כי שיפוט זה לגבי ה(א)סימטריה של ההשוואה שלעיל נחמד על-ידי זכרון בלתי-פורמלי שערכתי ואשר במסגרתו התבקשו מספר דוכרי עברית (סטודנטים ופקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב) לשפוט לגבי ה(א)סימטריה היחסית של השוואות מטפוריות שונות. התנהגו הייתה כי מטפורות כגון "לילה הוא כמו פחם", שלג הוא כמו קמח", וכו', "ישפטו כמטפורות סימטריות יחסית למטפורות כמו סוגריות הן כמו פצצות זמן", התנה זו נתמכה כאמור במדבק זה.

אנו רואים איפוא כי השאלה של הסימטריה והאסימטריה היא שאלה מנותקת מן הכחנה מטפורית/לא מטפורית: "ייתכן השוואות לא מטפוריות סימטריות ואסימטריות אחת, כשם שגם ייתכנו השוואות מטפוריות שדן סימטריות או אסימטריות.

בין הרצאות לגלילות שינה הרי שהסדר "גלילות שינה הן כמו הרצאות" הוא סדר שנראה אנומלי (ראה אורטוני וחברי 1985), אולם היפוכו — "הרצאות הן כמו גלילות שינה" — הוא סדר קביל. נשים לב שבמקרה זה התכונה המשותפת לשני האברים היא תכונה בעלת ערך כוללות שונה כשיניהם: זוהי תכונה כוללת באחד האברים (גלילות שינה) ותכונה שולית יחסית באבר השני (הרצאות). התמיכה האמפירית בטענה זו כבר מצויה למעשה בתוצאות הניסויים שערך אורטוני עצמו, שכן מה שעולה מממצאים אלה הוא שהיפוכן של השוואות מטפוריות (או לפחות מקצתן) יוצר השוואה אנומלית, ומשום כך יועדף הסדר המטפורי על פני הסדר האנומלי. יוצא איפוא שאותן השוואות אנומליות שהיפוכן הוא השוואות מטפוריות הן אסימטריות, דבר העומד בניגוד להנחתו הראשונה של אורטוני לפיה השוואות לא מטפוריות אמורות לגלות התנהגות סימטרית.

דוגמה להשוואות מטפוריות סימטריות מצויה בהשוואה בין הלילה לפחם. במקרה זה נראה סביר להניח שהתכונה הראשונה שעולה על הדעת כשותפת המשותפת לשני האברים היא הצבע השחור. תכונה זו היא בעלת ערך כוללות זהה בשני האברים, ומשום כך לא תהיה לקוראים הפוטנציאליים של מטפורה זו שום העדפה ברורה והד-מישמעית לטובת סדר אחד על פני רעהו — כלומר זוהי השוואה סימטרית "באופן יחסי". הכנסת המושג "סימטריה יחסית" מחייב כמובן הסבר, שכן עד כה התייחסנו להבחנה סימטרית/אסימטרית כאל הבחנה דיכוטומית ולא כאל הבחנה שברצף. היסבה שבנקודה זו אנו מוגדרים את ההבחנה סימטרית/אסימטרית כהבחנה שברצף קשורה לתופעה שתוקרים שונים וכלכלם אורטוני עצמו הצביע עליה (אורטוני 1985, גולדקסברג וקיסר, ברפוס, ועוד), ואשר לפיה בכל מקרה של השוואה (מטפורית כמו גם לא מטפורית) מתגלה מלכתחילה נטייה כלשהי להעדפה של סדר אחד על פני רעהו. כך למשל במקרה של "בת-ספר הם כמו אוניברסיטאות" או "גלריות הן כמו מוסאיונים" קיימת אסימטריה "קלה" מלכתחילה, כמובן זה שקיימת בכל המקרים האלה העדפה קלה של הנבדקים לטובת אחד משני הסדרים.

עם זאת ברור כי כל תיאורה של השוואות, המודעת לקיומה של אסימטריה קלה זו המשותפת לכל ההשוואות באשר הן, חייבת להציע הסבר לכך שקיים הכול מובהק בין האסימטריה הקלה היחסית המתגלה במקרים אלה לבין האסימטריה החזקה המתגלה במקרים של המטפורות שניתח אורטוני. (נשים לב, שאם הטענה היא שבכל מקרה ישנה אסימטריה הרי שייצוגו של אורטוני נופל על כסיו זה בלבד, שכן אז ברור שהאסימטריה אינה "יחודית להשוואות מטפוריות בלבד") להצעת הדרך הטובה ביותר לבין המקרים של האסימטריה הכוללת יחסית (מה שאפשר לננות בשם "אסימטריה יחסית") יכול להיות מוגדר באמצעות שני הקריטריונים האלה: (א) מידת מובהקותם של שני הסדרים: (ב) השאלה האם משמעות ההשוואה משתנה עם שינוי הסדר, כלומר

הסימטריה או האסימטריה של השוואה נתונה. הצעד המרכזי בתשובה לשאלה זו נעוץ בהגדרת מושג המפתח של הסדר הכסיסי: במקום ששני הסדרים של השוואה נתונה הם שזוי מעמד מבחינת ה'כסיסיות' שלהם, דהיינו במקום ששניהם הם כסיסים או ששניהם לא כסיסים. נוצרת סימטריה: לעומת זאת, במקום שיש הפרל בערך, הפסיסיות של שני הסדרים, דהיינו אחד מהם כסיסי והאחר לא — נוצרת אסימטריה. נשים לב שבפסיסיות של סדר קובעת את קשי העיבוד שלו: סדר כסיסי הוא סדר קל היסוה לעיבוד.

הבעיה שאנו עומדים בפניה היא איפוא הגדרת התנאים לסדר הכסיסי. מנעוץ שלמרות מרכזיותו של הנושא להגדרת האסימטריה, לא אורטוני ולא אחרים שעסקו בעניין, הציגו את התנאים לכסיסיות, כלומר לקלות עיבוד של סדר נתון. כפי שכבר רמזתי, נשים לב שנוצרת התשובה כבר מצוי בעצם בדוגמאות שנתחזו עד לשלב זה. הדבר המשותף לכל המקרים שבהם היו לנו סדרים קלים היסוה להבנה, הוא שהתכונה המשותפת לשני אברי ההשוואה היחה תכונה בולטת באבר כ — כלי שום קשר למעמדה באבר א. כלומר על-פי הצעתי הנוכחית, התנאי לכסיסיותו של סדר נתון להיות מנסח כך.

[1] התנאי לכסיסיותו של סדר נתון מן הטיפוס "א הוא כמו ב": המושגים המיוצגים ב"א ו-ב צריכים לשתף תכונה כלשהי שהיא תכונה בולטת באבר ב.

על-פי תנאי זה יוצא שכל סדר העומד בתנאי זה ייחשב לסדר כסיסי, כלומר קל לעיבוד. מכאן יוצא, שכל השוואה, מטפורית כמו גם לא מטפורית, שבה שני הסדרים עומדים בתנאי הסדר הכסיסי או ששניהם אינם עומדים בו, תהיה השוואה סימטרית: לעומת זאת, כל השוואה, מטפורית או לא מטפורית, שרק אחד מסדריה עומד בתנאי הסדר הכסיסי תיחשב להשוואה אסימטרית.²

מוכן שהמושג המכריע בתנאי המוצג ב-[1] הוא המושג בולטות של תכונה. כפי שכבר צוין בסעיף הראשון במאמר, הרי שכאן מרוכזת מנובן עיקר הבעיה, ולא אחיימור לפותרה באופן מלא. לצורך הדין הנוכחי אומר רק שהמכריע שאני מציע

2 יש להעיר כי קיימת כאן בעיה שגה אורטוני מתחייב אליה במאמרו, דהיינו, שבהשוואות מטפוריות רבות מה שמכונה "התכונה המשותפת" אינה יכולה להתנה כתכונה משותפת כפשוטה. כך למשל במקרה של 'התפוצצות כעס פואטיות' והתפוצצות הר געש' תננת התחפריות, אינה יכולה להתחפס כפופתה תכונה משותפת לשני האברים, שכן התפוצצות של כעס היא באופן לוגי מושג אחד מהתפוצצות של הר געש. כיוון שיש במאמר הנכחי מושג ייחוד ופוחת של תיזה המופיעה אצל אורטוני, המשמשת כמושג זה למרת הבעייתית שהוא מעוהר, אנועלם מכך ולא אפתח את הדין בשאלה זו, שכן היא משנית לטיעון העיקרי שאני מנסה לפתח כאן (דיון נרחב יותר כבעיה זו מופיע במקום אחר — שן).

(3) קורים לתיאוריה של (א)סימטריה בהשוואות

מה שראינו עד כה הוא שמסקנתו של אורטוני אינה תקפה, כלומר שההבחנה סימטר/אסימטרי בהשוואות בלתי-תלויה בהכונה מטפורי/לא מטפורי. הראית שהדבר נובע מכך שהנתחו הראשונה אינה נכונה, כלומר ההנחה שמה שמכחין בין מטפורות ללא מטפורות הוא המכנה של חוסר האזוהן שקיים במטפורות. כדאי עם זאת לשים לב שרק הראשונה שבשתי ההנחות של אורטוני אינה נכונה, ואילו הנחתו השנייה, כלומר ההנחה שיש קשר בין האזוהן וחוסר האזוהן לבין הסימטריה והאסימטריה, לא זו בלבד שהנחה זו לא הופרכה, אלא שהיא אף התחזקה וקובלה תמיכה חזקה בדוגמאות הנוספות שהצגתי. אם נתכונן שוב בסבלה 2 נראה, שבפי שמניחה הנחה 2, אכן כל אותם מקרים שבהם קיים חוסר אזוהן (נכונה-נמון או נמון-נכונה) הם מקרים שבהם ההשוואה היא אסימטרית, ואילו ככל המקרים שבהם קיים אזוהן ההשוואות סימטריות.

נתכונן בקיצור בדוגמאות. כטור הימני מופיעות ההשוואות הסימטריות. נראה שבכללן ישנו אזוהן כבולטותה של התכונה המשותפת: במקרה של "גלריות הן כמו מוסיאונים", ילילת הוא כמו פחם" התכונה המשותפת היא תכונה גבוהה בשני האברים, ובמקרה של "סיגוריות הן כמו כסאות" התכונה המשותפת היא נמוכה בשניהם. לעומת זאת, ככל המקרים הכלולים כטור השמאלי, דהיינו כטור ההשוואות האסימטריות, התכונה המשותפת אינה זהה כבולטותה בשני האברים: במקרה של פולין ורוסיה התכונה המשותפת גבוהה ביחס לרוסיה ונמוכה ביחס לפולין; במקרה של הרצאות ונגלות שיעה — התכונה המשותפת היא גבוהה ביחס לגלילות שיעה ונמוכה ביחס להרצאות, וכך גם במקרה של סיגוריות ופצצות זמן. אנו רואים איפוא שהנתחו השנייה של אורטוני מקבלת תמיכה חזקה מן הממצאים שהוצגו עד כה. נרחיב במקרה את המסקנה ממה שנאמר עד כה. כוונתו של אורטוני היחה להציע תיאוריה של מטפורת, כלומר תיאוריה שתקבע את התנאים לזיהוי צירופים מטפוריים והבחנתם מצירופים לא מטפוריים. תיאוריה כזאת נשענה בעיקר על ההנחה הראשונה. אלא שדחיית ההנחה הראשונה, ובעקבותיה דחיית התיאוריה של המטפורה שמציע אורטוני, אינה צריכה למנוע מאתנו לראות שבהתיאוריה של אורטוני מציע הוגרעין לתיאוריה אחרת, בלתי-תלויה בראשונה, דהיינו תיאוריה של סימטריה ואסימטריה בהשוואות. תיאוריה כזאת, שמרכזה הוא בהנחה השנייה, שהיא אית את האדוקטיבית שלה, היא תיאוריה שמטרתה לנסח את ההבדלים העקרוניים בין השוואות סימטריות לאסימטריות.

מנקודה זו ואילך מטרתו במאמר זה היא לפתח את הגרעין לתיאוריה של סימטריה ואסימטריה בהשוואות, על בסיס הנתחו השנייה של אורטוני. השאלה המרכזית העומדת בפני תיאוריה כזאת היא כמובן השאלה, מה קובע את

נעבר להשוואה מספרות אסימטרית שבין סיגוריות לפצרות זמן. טענתו היא שחוסר הסימטריה בהשוואה זאת נובע מכך שיש הבדל בערך הכסיונות של שני הסדרים הפוטנציאליים של ההשוואה. הסדר הראשון ("סיגוריות הן כמו פצרות זמן") הוא סדר בסיסי, השולל מיידי על הדעת, היא "דברים הגורמים נזק בטוח אורך", וכי תכונה לסיגוריות, שעולה מיידי על הדעת, היא "דברים הגורמים נזק בטוח אורך", וכי תכונה זאת היא תכונה מרכזית של פצרות זמן (למעשה היא מייצגת את הפונקציה המרכזית של פצרות זמן). אך היא תכונה נמוכה יחסית של סיגוריות (זוהי תוצאה לוואי של השפעת הסיגוריות על בני-אדם). כך יוצא שהסדר הראשון, דהיינו "סיגוריות הן כמו פצרות זמן", עומד בתנאי הכסיונות, דבר המסביר את קלות הבנתו, ואילו הסדר השני, "פצרות זמן הן כמו סיגוריות", אינו מקיים את התנאי השני ומשום כך הוא קשה יותר להבנה ונראה סדר קביל פחות מאשר קודמו.

גם בהשוואות אנומליות אנו מגלים סימטריה ואסימטריה כאחת. השיקרון כאן הוא פשוט: כל אנומליה שהופכה היא מטפורה היא השוואה אנומלית אסימטרית. כך למשל האנומליה המופיעה בטבלה 2, דהיינו "הוצאות הן כמו גלגלות שינה", כאשר הופכים אותה מתקבלת מטפורה מובנת מאלה. במקרה זה איפוא ההשוואה האנומלית היא אסימטרית: סדר אחד שלה, דהיינו "הוצאות הן כמו גלגלות שינה", הוא סדר בסיסי, כיוון שאנו מסוגלים למצוא תכונה משותפת לשני האברים שהיא מרכזית באבר השני, דהיינו התכונה "גורמים לחרדמה", שהיא הפונקציה המרכזית של גלגלות שינה, וכמוכן זה מייצגת תכונה בולטת במיוחד של האבר השני. לעומת זאת, הסדר ההפוך של ההשוואה, דהיינו "גלגלות שינה הן כמו הוצאות", אינו עומד בשני התנאים הללו, ומשום כך אין הוא יכול לעמוד בתנאי הכסיונות. במקרה זה גם אם ניזח שהתכונה המשותפת לגלגלות שינה ולהוצאות היא העובדה שהן גורמות חרדמה, הרי שזוהי בפירוש תכונה נמוכה של האבר השני בהשוואה זאת.

אם נעבור כעת להשוואה אנומלית סימטרית, הרי שנוכל לחשוב על דוגמאות כגון "סיגוריות הן כמו כסאות", במקרה זה בשני הסדרים כאחד לא נוכל למצוא תכונה משותפת כזאת לשני האברים שתהיה התכונה הבולטת של האבר השני. גם אם נחליט שהתכונה המשותפת לשני האברים היא תכונה מופשטת כמו "אוייבקיט פיסקלי", ברוח למדי שאין זו תכונה בולטת של האבר השני בהשוואה בכל אחד משני הסדרים (הן ב"סיגוריות הן כמו כסאות" והן ב"כסאות הם כמו סיגוריות"). משום כך שני הסדרים הם סדרים לא בסיסיים, וזהו הסיבה לסימטריה המתקבלת כאן.

שתי מסקנות עולות מן הדיון עד לשלב זה: (א) הסדר הבסיסי הוא סדר קל יותר לעיבוד מסדר שאינו סדר בסיסי. (ב) תנאי הסדר הבסיסי מאפשר לנו לנבא איך השוואה תהיה סימטרית ואיך אסימטרית: כאשר שני הסדרים הפוטנציאליים של כל אחת מן ההשוואות שניתחתי (כלומר "א הוא כמו ב", "ב הוא כמו א") עומדים או

לקביעת בולטותה של תכונה מבחינתי הוא מבדק השיוך הקטגוריאלי. כפי שכבר הוסבר, על-פי מבדק זה תיחשב תכונה נתונה לבעלת דרגת בולטות גבוהה ביחס למושג נתון. אם בהצגתה כשמה של קטגוריה, כאשר שואלים אם האבר הזה נמנה על האברים הכוללים ביותר באותה קטגוריה, התשובה המתקבלת היא חיובית. נתבונן כעת שוב בדוגמאות המוצגות בטבלה 2, ומסכמות את טווח הדוגמאות להשוואות סימטריות ואסימטריות, ונראה כיצד התנאי לבסיסיות מסביר את הסימטריה והאסימטריה בכל אחד מן המקרים.

נתחיל בהשוואה ליטרלית סימטרית: "גלגלות הן כמו מוסיאונים" "מוסיאונים הם כמו גלגיות". לטענתי זוהי השוואה סימטרית, כיוון ששני הסדרים הם סדרים "בסיסיים": במקרה של "גלגיות הן כמו מוסיאונים", הסדר של ההשוואה עומד בתנאי לבסיסיות, כיוון שהתכונה המשותפת לשני האברים — מוסדות להצגת דברי אמנות — היא תכונה גבוהה בכולטותה של האבר השני בהשוואה — מוסיאונים: באותה מידה עומד גם הסדר ההפוך "מוסיאונים הם כמו גלגיות" בתנאי הבסיסיות, כיוון שגם כאן התכונה המשותפת היא תכונה גבוהה בכולטותה. במקרה זה איפוא ההשוואה היא סימטרית.

נעבור להשוואה ליטרלית אסימטרית שבין פולין לרוסיה. טענתי היא שחוסר הסימטריה בהשוואה זאת נובע מכך שיש הבדל בערך הכסיונות של שני הסדרים הפוטנציאליים של השוואה זאת. הסדר הראשון ("פולין היא כמו רוסיה") הוא סדר בסיסי, ואילו הסדר השני אינו בסיסי. אם התכונה המשותפת לשני האברים, פולין ורוסיה, היא היותם ארצות קומוניסטיות, הרי ברור שזוהי תכונה בולטת למדי של רוסיה אך אין היא בהכרח התכונה הבולטת ביותר של פולין (ראו למשל טברסקי ורוסיה 1977). כרי לראות זאת ניתן להשתמש במבדק של "השיוך הקטגוריאלי": סביר להניח (והדבר נחמד על-ידי מבדק בלתי-פורמלי שערכתי עם קבוצת נבדקים דוברי עברית) שפולין תישפט כדוגמה בינונית (ולא כדוגמה הבולטת ביותר) של הקטגוריה "ארצות קומוניסטיות". אם נכנסו טענה זו, הרי שכסדר הראשון, "פולין היא כמו רוסיה", מתקיים התנאי לבסיסיותו של הסדר ואילו כסדר ההפוך אין הוא מתקיים.

נתבונן בהשוואה מספרות סימטרית שבין לילה לפחם. במקרה זה הסדר הוא בסיסי, כשם שגם היפוכו הוא בסיסי. כיוון שהתכונה המשותפת לשני אברי ההשוואה, דהיינו הצבע השחור, היא תכונה בולטת בשניהם, הרי שכל אחד משני הסדרים הפוטנציאליים של ההשוואה מתקיים התנאי שצויין, ומשום כך ההשוואה היא סימטרית. (בולטות זאת של התכונה "שחור" ביחס לשני האברים "לילה" ו"פחם", נבדקה באופן בלתי-פורמלי במבדק השיוך הקטגוריאלי, שבו הסתבר כי כאשר מבקשים מנבדקים — סטודנטים בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב — לדרג את דרגת הפרוטוטופיות של אברים אלה במסגרת הקטגוריה האמורה, הרי שלילה ופחם מופיעים במקום מרכזי ביותר בקטגוריה זו.)

הנבדקים את הפסוק "ורוד הוא למעשה אדום", או "97 הוא למעשה 100" על פני הפסקי ההפוך. במבדקים אחרים שבהם נבדק "המרחק הפסיכולוגי" שבין האבר הפחות פרוטוטיפי לאבר הפרוטוטיפי באופנים שונים הסתבר שקיימת חוסר סימטריה בסיסית בין המרחקים: המרחק הפרוטוטיפי לאבר הלא-פרוטוטיפי לפרוטוטיפי הוא קטן יותר מן המרחק ההפוך. מה שרשי מסיקה מתוך מבדקים אלה הוא שהאבר הפרוטוטיפי נתפס כנקודת התייחסות לאבר הלא-פרוטוטיפי אבל לא להיפך. במקביל נבדקה אותה שאלה ביחס לקבוצת כיקורת. קבוצה זו קיבלה צמדי גזריים שאף אחד מהם לא היה פרוטוטיפי או כולט במיוחד (למשל 36 ו-57 בתחום המספרים). מה שהסתבר הוא שכאשר שני האברים בצמד אינם אברים בולטים במיוחד או פרוטוטיפיים, הרי שהמרחק הפסיכולוגי ביניהם הוא סימטרי לחלוטין. דבר המתבטא בכך שאין העדפה לטובת אחד מן הסדרים דווקא.

נוסה לראות כעת מה ניתן ללמוד ממבדקים אלה באשר לנושא של הסימטריה והאסימטריה בהשוואות. מה שמעניין בכל הדוגמאות שמביאה ריש הוא שהסדר המועדף כפי ששופטים אותו נבדקה, הוא סדר העומד בתנאי דומה לתנאי הבסיסיות שלי. בהרחבה מספורית מסימת. שני התנאים הפועלים בדוגמאות שמביאה ריש (שאינם מנוסחים במפורש על-ידיה, אולם נקודה זו אינה חשובה במיוחד) הם התנאים האלה:

(1) שני הגזריים צריכים להיחפס כ"קרוכים יחסית" האחד לשני כדי שהאחד יוכל לשמש כנקודת התייחסות לשני. (למשל, שני מספרים צריכים להיחפס כקרוכים דיים — 100 יכול לשמש כנקודת התייחסות ל-97 אולם לא ל-52; או אדום יכול לשמש כנקודת התייחסות לורוד אולם לא לכחול); תנאי ראשון זה של ריש מקפיד לחלק הראשון של תנאי הבסיסיות שהצגתי: דהיינו הדרישה שתהיה חכונה משותפת כלשהי לשני אברי ההשוואה. במקרה זה שיתוף בחכונה יצרת "קרבה מושגת" בין שני אברי ההשוואה. כאשר אין קרבה כזאת, לא יכולים להתקיים יחסי נקודת התייחסות — סטייה בין שני אברי ההשוואה.

(2) התנאי השני של ריש הוא, שהאבר השני (שאמור לשמש נקודת התייחסות) הוא אבר פרוטוטיפי יותר, או מרכזי יותר ביחס לקטגוריה המשותפת להם. מרכזיותו של המספר 100 בהשוואה ל-97 נובעת מכך שהעמדה המספרית שלנו היא מערכת עשירנית, שבה המספרים המתחלקים ב-10 מהווים נקודות התייחסות למספרים האחרים, אולם לא להיפך: זווית של 90 מעלות היא זווית "בולטת" יותר מזווית של 87 מעלות, מסיבה דומה. כאשר שני התנאים האלה אינם מתקיימים, כלומר כאשר האבר השני אינו אבר מרכזי בקבוצה שאלה שייכים שני המספרים או הזוויות או הצבעים (למשל אם אנו משווים מספר 87 ל-97, או שאנו משווים תכלת לורוד, או שאנו משווים זווית של 47 ל-87 וכיוצא בזה) הרי שצפוי שתיווצר סימטריה מכחינת המרחק המושגי בין השניים.

אינם עומדים בתנאי הסדר הבסיסי ההשוואה היא סימטרית, וכל השוואה שבה אחד רק אחד מן הסדרים עומד בתנאי הבסיסיות היא השוואה אסימטרית.

(4) בסיסיות של סדר — יעקרון קוגניטיבי כללי — נקודת התייחסות של ריש

השאלה האחרונה שנתתי לענות עליה היא השאלה ההסתברית: מדוע השוואה שעומדת בשני התנאים שציינו היא השוואה קלה יחסית לעיבוד. כיוון החשובה שאנסה להציג כאן מרחיב הצעה שהוצעה במחקר של קטגוריות מושגיות ותפסיות על-ידי אלינור ריש (1975), והוא הרעיון של ריש, ולאחר מכן אקשר אותו לטעון שהעליתו כאן. ריש מבחינה בין שני סוגים של גזריים שבהם נתקלים נבדקים: גזריים המהווים נקודות התייחסות לגזריים אחרים, וגזריים המהווים סטייה מן הקדמים. השאלה המעניינת היא האם "המרחק הפסיכולוגי" בין גזרי המהווה נקודת התייחסות לבין גזרי המהווה סטייה ממנו הוא מרחק זהה. הטענה הכללית שרשי מנסה לקדם היא שהגזריי הסוטה נתפס כקרוב יותר, דומה יותר וכדומה, לנקודת התייחסות מאשר להיפך. כך למשל, כאשר מציגים בפני נבדקים שני צבעים — ורוד ואדום — מתוך הנחה שאדום (צבע בסיס) הוא מתעמד טבעי יותר לשמש כנקודת התייחסות, ומבבשים מהם לתאר אותם במסגרת של פסוק מן הסוג "א הוא למעשה (קרוב ל-) ע" או "ע הוא למעשה (קרוב ל-) א", תהיה העדפה ברורה לטובת מכנה כגון "ורוד הוא כעצם אדום" מאשר המכנה ההפוך: אנשים גם תופסים את הצבע הורוד כ"קרוב" יותר פסיכולוגית ל"אדום" מאשר להיפך. ריש ערכה מבדקים כאלה עם שילוש סוגי דוגמאות: מספרים, צבעים, וזוויות, כשממצאה מוצגים בטבלה 3.

תחום הבדיקה	המכנה המועדף (1) הוא סדר מועדף על פני (2)	מאפייני המכנה
צבעים	1. ורוד הוא למעשה אדום. 2. אדום הוא למעשה ורוד.	בולטות נמוכה — בולטות נמוכה
מספרים	1. 97 הוא למעשה 100. 2. 100 הוא למעשה 97.	בולטות נמוכה — בולטות נמוכה
זוויות	1. 88 מעלות היא למעשה 90. 2. 90 מעלות היא למעשה 88.	בולטות נמוכה — בולטות נמוכה

טבלה 3: נקודות התייחסות קוגניטיביות: ריש

מטרתה של ריש הייתה לבדוק, בפסוקים מן הטיפוס "א הוא כעצם ב", האם ישנה נטייה קבועה של הנבדקים להעדף מקום קבוע של אחד הגזריים ב"א" וב"ב". המסקנה העולה היא שאנשים יעדיפו למקם את האבר הפחות בולט או הפחות פרוטוטיפי ב"א ואת האבר היותר בולט או פרוטוטיפי ב"ב. כך למשל העדיפו

על בסיס הסבר זה, הפועל ביחס לקטגוריות פרצפטואליות, נוכל לחדוד למקרה שלנו ולהציע הסבר זה: הסיבה שהסדר העומד בשני התנאים שציינתי הוא הסדר המוצף הוא שבמסגרתו יכול האבר השני לשמש נקודת התייחסות לאבר הראשון, ועל ידי כך לצמצם את המרחק המושגי ביניהם. צמצום המרחק המושגי בין שני אברים פירושו הגדלת הדומות ביניהם. כיוון שבסיומו של דבר לפחות אחד ממטרותיה המרכזיות של כל השוואה היא להשוות בין שני אברים, דהיינו לצמצם המרחק ביניהם, וכך לצמצם את המרחק ביניהם, הרי שכל סדר שימצא דמיון רב בין שני אברים, וכך לצמצם את המרחק ביניהם, או מה שקראנו כאן סדר בסיסי פונקציה כזאת ייתשב לסדר מוצלח יותר, או מה שקראנו כאן סדר בסיסי.

מכאן גם התשובה לשאלת הסימטריה והאסימטריה בהשוואות. כאשר ישנו סדר שבו האבר השני בהשוואה יכול לשמש נקודת התייחסות לאבר הראשון, הרי שידיה זה הסדר הבסיסי. אם גם הסדר ההפוך הוא בסיסי, כלומר אם הוא כזה שבו יכול האבר השני (שהיה קודם ראשון) לשמש נקודת התייחסות לראשון (שהיה קודם שני), הרי שהשוואה תהיה סימטרית גם כן. כך גם במקרה שבו בשני הסדרים אין האבר השני יכול לשמש נקודת התייחסות לראשון, דהיינו במקרה שבו שני הסדרים של השוואה נתונה אינם סדרים בסיסיים (המקרה של השוואה אנומלית סימטרית), תהיה ההשוואה סימטרית (וקשה יהסית להבנת בשני הסדרים). רק במקרה שאחד ורק אחד מן הסדרים עומד בתנאי הבסיסיות תיווצר השוואה אסימטרית.

אנו רואים איפוא שההסבר לסימטריה ולאסימטריה בהשוואות לשוניות יכול להיגזר מעיקרון קוגניטיבי כללי יותר, החל לא רק על קטגוריות מושגיות אלא גם על קטגוריות תפיסיות שונות.

החגן לתורת הספרות הכללית
אוניברסיטת תל-אביב

ביבליוגרפיה

- Glucksberg, Sam & Boaz Keysar. (In press.) "Understanding Metaphorical Comparisons: Beyond Similarity". *Psychological Review*.
- Ortony, A. 1979. "Beyond Literal Similarity". *Psychological Review* 86:161-180.
- Ortony, A., R. Vondruska, M. Foss & L. Jones. 1985. "Salience, Similes, and the Asymmetry of Similarity". *Journal of Memory and Language* 24:569-94.
- Rosch, E. 1975. "Cognitive Reference Points". *Cognitive Psychology* 7:532-54.
- Tversky, A. 1977. "Features of Similarity". *Psychological Review* 84:327-52.
- Shen, Y. (Forthcoming) "Symmetric and Asymmetric Comparisons". *Poetics*.